

О.Полухіна,
кандидат історичних наук

Василь Каразин – друг просвітництва та слов'ян

Не той глупий, хто не знає (ще не народився той, хто все перезнав), але той, хто знати не хоче.

Г.Сковорода

Ми всі вчимо й вчимося до самої смерті. Нещасливець той, хто уявляє, що нічого вже не залишиться йому пізнати.

В.Каразин

В 2002 р. виповнюється 160 літ від дня смерті, а в 2003 р. – 230 літ від дня народження Василя Назаровича Каразина – особистості непересічної, що залишила по собі яскравий слід у розвитку української й російської освіти, науки, культури. Опитані нами в поточному навчальному році студенти-першокурсники

одного з вузів м. Миколаєва на питання “Хто такий В.Н.Каразин? Що ви знаєте про цю людину (тим більше, що похований він саме в місті Миколаєві)?”, незалежно від своєї спеціальності (філологи, психологи, економісти, менеджери), відповідали гнітюче одноманітно: “Нічого не знаю”. Й таким чином, понад століття поспіль ми можемо повторити слова Я.Абрамова, який у 1891 році, готуючи до видання у складі славнозвісної павленківської серії “Життя видатних людей” нарис про Каразина, вимушений був констатувати:

“Величезній більшості нашого освіченого суспільства Василь Назарович Каразин невідомий навіть на ймення. Тут ми маємо один з найвиразніших прикладів несправедливості історії. В той час, коли від епохи, в якій жив В.Н.Каразин, в пам’яті нащадків залишилися імена багатьох нікчемних людей, що зробилися історичними діячами виключно в силу тих чи інших випадкових причин... - особистість, видатна в усіх відношеннях своїми блискучими якостями, людина, яка за своїми науковими знаннями та ідеями на ціле століття випереджала свій час, діяч, що залишив глибокий слід в російському житті, взірць неабиякої моральної висоти, сміливості й прямоти..., - така людина залишається абсолютно забутою для суспільства. В будь-якій європейській країні такий людині давно б встановили пам’ятник, ім’я її посідало б належне місце в історії, її особистість, думки та діяльність стали б предметом багаточисельних історичних розвідок, її біографія, нарешті, зробилася б *настільною книгою кожного громадянина* (виділено нами – О.П.). Але у нас навіть ім’я цієї людини невідоме” (1).

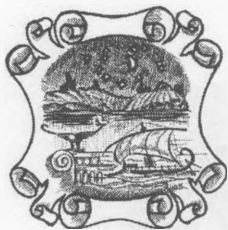
Між іншим, існує вже чимала й різноманітна література про Каразина (хоч вона, на жаль, як ми побачили, аж ніяк не впливає на стан масової історичної свідомості). Нагальною ж потребою є створення сучасної, повної наукової біографії Каразина. Масштабність й багатогранність його постаті та діяльності потребують для свого всеохоплюючого висвітлення великої узагальнюючої монографії. В даному есе звернена увага лише на ті аспекти величезної за обсягом каразинської проблематики, які виявилися найбільш цікавими саме для автора. Перш за все – це особливості родоводу, специфіка походження Каразина.

Василь Каразин з дружиною.

Склеп В.Н.Каразина в Миколаївському некрополі, 1912.

Батьківська лінія предків В.Н.Каразина в давнину походила з Греції та Балкан (серби, греки, болгари) (2). Прадід його – Григорій Караджи – був архієпископом м.Софії, в I чверті XVIII ст. переселився в Росію. Наступні предки, як правило, були зайняті на військовій службі в боротьбі з турками. Батько – Назар Олександрович – пішов у відставку в чині полковника, отримавши від Катерини II маєтки в Харківській та Московській губерніях. Був одружений з дочкою сотника Харківського

полку Якова Ковалевського (один з засновників цього роду – Іван Ковалевський – був генеральним осавулом та командувачем козацької кінноти при Б.Хмельницькому) (3). Подібне ж плідне перетинання греко-балканської та українсько-козацької генетичних ліній знаходимо в родоводі іншого видатного просвітника – нашого славетного земляка М.М.Аркаса. Це наводить на думку про можливість комплексного вивчення й висвітлення долі греко-балканських переселенців й їхніх нащадків, що яскраво виявили себе на українському ґрунті.

Сам Василь Назарович Каразин народився 30.01 (за новим стилем – 10.02) 1773 р. в батьківському маєтку в с.Кручик Богодухівського повіту Харківської губернії. Рано овдовівша мати Варвара Ковалевська (4) забезпечила сину добру освіту і виховання, запросивши спочатку на домашнього вчителя та вихователя Г.С.Сковороду (1722 – 1794 рр.), а потім віддавши Василя до Кременчуцького та Харківського приватних пансіонів.

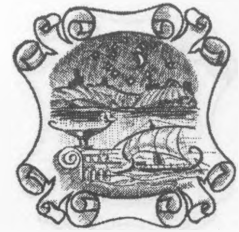
Вплив Г.С.Сковороди на становлення особистості Каразина в його юнацькі та молоді роки багато що проявляє в особливостях вдачі та діяльності Василя Назаровича. Видатний філософ-гуманіст досить часто гостював в маєтку вітчима й матері Каразина (село Вільшана, паралельна назва – Пан-Іванівка, 40 верств від Харкова), мав у них свою кімнатку, де зберігав усі папери і твори. Саме тут він закінчив свій життєвий шлях 29 жовтня 1794 року.

Вільшанська тема виразно відбивається в епістолярній спадщині обох діячів. “Нині скитаюся у мого Андрія Івановича Ковалевського (вітчим Каразина – О.П.). Маю моему монашеству повне заспокоєння, краще за Бурлука. Земелька його нагорная, лісами, садами, пагорбами, джерелами цяткована. На такому місці я родився біля Лубень”, - ностальгічно-задоволено писав Г.С.Сковорода з Вільшани в Орел своєму учню й майбутньому біографу М.І.Ковалінському у вересні 1790 р. (5).

В.Н.Каразин пам’ятав вільшанське спілкування із Сковородою протягом всього свого подальшого життя. За шість місяців до несподіваної, передчасної смерті він ще думає про вчителя своїх юнацьких літ, клопочеться його писаною спадщиною, спорудженням пам’ятника на могилі філософа, планує написати його повну біографію. Високою оцінкою Сковороди Каразин випередив свій час на багато десятків років.

Отже, на старті життя Каразин мав таке оточення, що сприяло його формуванню внутрішньо надзвичайно вільною людиною. Каразину органічно була властива така базова європейська цінність як визнання високого статусу будь-якої людської особи (незважаючи на її стану приналежність), утвердження її природного права на свободу самореалізації. Для способу самореалізації самого Каразина найбільш характерними були такі риси, як невпинний потяг до самоосвіти, жага раціонального пізнання й діяльного перетворення навколишнього світу. В цьому сенсі він був типовим, яскравим представником епохи Просвітництва на українсько-російському ґрунті.

Епоха Просвітництва виявилась періодом великих потрясінь й великих утопій. Однією з таких утопій, що її повною мірою поділяв В.Н.Каразин, була ідея освіченого абсолютизму. Ліберальні сподівання Каразина, як і багатьох його сучасників, були пов’язані з особою імператора Олександра І. Щойно в 1801 році 24-літній Олександр посів престол, одразу ж в осо-

бистому листі до нього 27-літній підданий Каразин виклав свою розгорнуту програму реформування російського суспільства й виявив себе як справжній патріот й зрілий громадянин. Даний каразинський проект надав можливість О.Герцену зарахувати Каразіна до 5-6 найкращих людей імперії, що боролися за перехід її на європейські основи права, свободи й освіти (6).

Проте, надзвичайно важливо підкреслити, що, поділяючи базові європейські цінності, Каразин не був сліпим копіювальником чужих моделей. Європейський досвід сприймався ним досить критично й переосмислювався в контексті вітчизняних умов і традицій. Каразин, зокрема, був проти перенесення на російський ґрунт західноєвропейських політичних інститутів. В одному з документів, складених ним в 1802 р., він зазначав: **“Я вважав, що ми живемо в такий час, коли потрібно скоріш творити, ніж наслідувати... Мені здавалося, що в Росії все повинно бути ново й своєрідно, як вона сама й все повинно бути відповідним скоріше її власним потребам, ніж звичаям народів, по всьому їй чужих, й з тими старими, віджившими вже, їх порядками, котрих самі вони продовжують триматися лише по причині нерухливості в них суспільної думки. Багато легше по всіх галузях політичного ладу наново будувати, ніж поправляти старе, і якщо яка-небудь країна знаходиться в такому щасливому стані, що може безкарно слухатись здорового глузду, скерованого лише звітами минулого, то це Росія”** (7).

Найбільш прийнятним для Росії політичним ладом Каразин вважав обмежену монархію. При цьому в якості обмежуючого фактору він пропонував зовсім не народне представництво, а громадську думку, т.т. право кожного підданого вільно виражати “свої погляди на справи” в поданнях верховній владі й в пресі. До парламентських установ Каразин відносився скептично, оскільки вважав, що вони створюють лише видимість народного представництва. Він “вседушевно” не схвалював “змагання красномовства уявних репрезентантів (депутатів – О.П.) з хитромудрієм міністрів”, в які дійсно перетворюються часто-густо навіть сучасні парламентські засідання.

Політичні погляди В.Н.Каразіна найбільш суперечливо інтерпретуються в історичній літературі. Декотрі автори вважають його лібералом (Абрамов Я.В., 1891, Тихий Н.И., 1907; Багалеї Д.И., 1912; Слюсарский А.Г., 1955). Інші бачать в Каразіні реакціонера, свідомого ворога дворянських революціонерів (Предтеченский А.В., 1957; Базанов В.Г., 1964). Особливо йому дорікають за доповідні записки й листи 1820 року, де, зокрема, Каразин засуджував виникнення таємних організацій й епіграми О.С.Пушкіна, спрямовані проти Олександра І. Молодий поет в цей час був у захопленні від революційного повстання в Італії (“Люблю я звон мечей”). Після вбивства Лувелем герцога Беррійського він ходить по театру з портретом Лувеля й надписом «Урок царям» (8). Для зрілого Каразіна подібна поведінка була абсолютно неприйнятною. Залишаючись щиро й глибоко релігійною людиною, він не міг поділяти ідеї царевбивства. До того ж, на початку нетривалої чиновницької кар’єри Каразіна між ним й Олександром І встановилися особисто близькі, довірливі стосунки. З першої зустрічі в 1801 р. симпатії Каразіна до ровесника-государя перетворилися в найгарячішу прихильність, котра збереглася в нього до самої смерті, не зважаючи на те, що мінливий Олександр дуже швидко збайдужів до Каразіна, віддавши свою перевагу діячам на кшталт Аракчеєва.

Та зрештою, справа полягала не тільки й не стільки в особистих почуттях, скільки в тому, що Робесп’єр не міг стати героєм для вихованця філософа Сковороди (з його знаменитою концепцією християнського добронравія). Прикро вражений терором французьких революціонерів, В.Н.Каразін обрав для себе позицію ліберального консерватизму. До того ж –

консерватизму дуже діяльнісного, конструктивного, будівничого типу. При категоричному імперативі свободи й гідності людини Каразин сповідував принцип співпраці государя та його підданих на ґрунті служіння Вітчизні.

Ключовою ланкою в реформаційній програмі Каразина була визнана система освіти. Каразин вважав її тим пріоритетом, так би мовити, головним важілем, приведення в дію якого надало б можливість забезпечити позитивні зміни й в інших сферах суспільного життя. Вказану ідею й для нашого часу не можна вважати застарілою, на початку ж ХІХ ст., в умовах Російської імперії, вона й взагалі була новою, несподіваною, оригінальною. Для Каразина ж освітянська справа та просвітництво в широкому їх розумінні взагалі були способом життя. Фактично саме він ініціював й виконав левину частку організаційної роботи щодо створення в Росії в 1802 р. Міністерства освіти (до речі, першого на той час у світі!). Певний час Каразин очолював у складі цього Міністерства Головне управління училищ.

Цілком каразинською заслугою є заснування першого в наддніпрянській Україні – Харківського – університету, який проектувався його фундатором не просто як вищий навчальний заклад, а як великий й модерний для свого часу науково-освітній, культурно-ремісничий та мистецький центр з власною друкарнею та видавництвом.

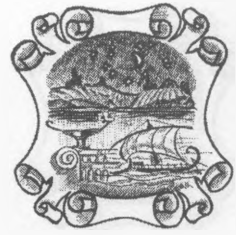
Проте, головна трудність для Каразина була не в задумі чи проєкті, а в тому, як його здійснити супроти запертого опору з боку імперської бюрократії – від урядових вельмож в Петербурзі до губернатора в самому Харкові. Тому дуже важливо підкреслити, що Харківський університет створювався не за рахунок казни, а саме приватною, незалежною ініціативою, коштами й силами харківської громадськості, яку переконав, умолив (іноді буквально навколішках в прямому розумінні цього слова), надихнув й спрямував на цю шляхетну справу невтомний Каразин. Він був справжньою душею змагань за університет й віддався їм гаряче, емоційно, з усією пристрасстю своєї палкої натури й з усіма своїми коштами, зокрема.

Намагаючись пробити стіну чиновницької байдужості, щоб отримати дозвіл на збір добровільних пожертв для створення університету, Каразин майже волав до міністра внутрішніх справ В.П.Кочубея: "...Навіки може бути втрачений рідкісний випадок призвести в російських дворянах ентузіазм до суспільного добра й успіхів виховання: та ба! найпереконливішим засобом буде доведено, що спроби приватних осіб, які прагнуть до цього, суть не що інше, як безглуздя, яке веде до осміювання та гноблення" (9).

До речі, перші три тисячі книжок для бібліотеки Харківського університету Каразин зібрав серед московської інтелігенції. Згодом він передав сюди величезну кількість власних книжок, подарував рідкісне зібрання моделей та дисертацій, друкарське й лабораторне обладнання, створив різного роду майстерні. А тим часом власний маєток закладався і перезакладався в банках. Борги росли...

Проте, в приватному листі до колеги в справі організації університету професора Іллі Тимковського звучить непереборна каразинська впертість (чи не хохляцька?), його непохитна віра в успіх започаткованої справи: "...Головним (якщо не єдиним) предметом заснування університету було для мене благосостояння моєї милої України і полуденного краю. Будьте спокійні, найлюбіший Ілля Федоровичу! Не втрачайте духа і шляхетної Вашої дійовості. Ми зробимо незрівнянно більше, ніж допускають наші противники. Вони зміряли свої політичні сили, та для виміру нашої впертості в доброму намірі не мають вони масштабу" (10).

І ось врешті-решт сталося: 17 січня 1805 року Харківський університет було відкрито. В місті це відзначали як всенародне свято, яке тривало три дні під звони в усіх церквах. Були

урочисті маніфестації, промови, банкети для сотень присутніх людей, оркестри, хори, спеціально скомпонована ораторія, навіть частування цукерками в натовпах на вулицях. “Це було не звичайне офіційне відкриття нового учбового закладу, - пише випускник, а потім і ректор Харківського університету, академік Д.І.Багалій. – Це було справжнє свято освіти для міста, для всієї України і навіть для південного краю Росії. Думку про доконечність установи, розсадника вищої освіти в краю, ясно усвідомлювали всі. Всі були перейняті нею і всі пристрасно бажали її здійснення. Такий був настрій суспільства” (11).

Відкриттям Харківського університету фактично увінчалися тривалі змагання декількох поколінь української козацької старшини щодо утворення модерного вищого навчального закладу задля добробуту своєї вітчизни. Українське спрямування діяльності Каразіна в цьому напрямі не викликає сумніву. “Все моє життя буде присвячене на докази того, що воно належить моїй вітчизні, а особливо тому краю, що був вітчизною для понять моєї юності. Блаженний уже стократ, якщо випадок дав мені можливість зробити найменше добро найукоханішій моїй Україні”, – говорив 31 серпня 1802 року Василь Каразін до переповненої зали з’їзду слобідсько-українського дворянства з приводу добровільних пожертв на утворення університету. Чи, скажімо, в листі Каразіна від 2 травня 1802 р. з Петербургу до впливового в Харкові протоієрея Фотієва: “Нічого й говорити про користь цієї установи і славу, що від цього для нашої вітчизни України прийти може... Серце радіє, уявляючи вплив, що його справить ця установа на край наш, у всіх відношеннях – моральних, фізичних і політичних. Харків процвіте за найкоротший час і матиме честь постачати найосвіченіших синів вітчизні” (12).

Проте, й греко-балканські гени Каразіна давали себе взнаки. У 1804 році, як відомо, в Сербії спалахнуло повстання, що відкрило епоху масової революційної боротьби підданих Турції за свою національну незалежність. Російська громадськість й офіційні кола починають формувати власну позицію щодо проблеми національного визволення балканських народів. В результаті було складено ряд проектів про майбутній устрій Південно-Східної Європи. В спеціальних дослідженнях з історії панславізму зазначається, що, знов таки, саме Каразін виступив фундатором й виразником “раннього російського панславізму” як ідеології слов’янської солідарності (13). Наприкінці 1804 р. він подав у міністерство закордонних справ записку про створення “словено-сербської” держави (або “Царства словен”), що об’єднала б сербські землі, підвладні Турції й Австрії. Політичний устрій майбутньої сербської держави уявлявся Каразіну як конституційна монархія, де влада голови держави буде заснована на суворому дотриманні законів. Для початку ж Каразін вважав за необхідне домагатися від Порту сербської автономії. Зміст політичних пропозицій Каразіна мав велику схожість з політичними планами сербських повстанців, що було не випадково. Адже каразінська ідея створення “Царства словен” народилася частково під впливом його безпосередніх контактів з сербськими діячами, що прибули до Росії восени 1804 року.

Тут доречно нагадати, що Харківський університет, за який Каразін так самозречено змагався в той самий час, проектувався його фундатором як центр вищої освіти не тільки для України, але й для всіх християнських народів Балканського півострова. Добираючи кадри викладачів, Каразін запросив до Харкова сербського вченого-фізика, уродженця Срема, Афанасія Стойковича та юриста Годора Філіповича (відомого пізніше під іменем Божидара Груйовича, майбутнього укладача перших законів й проекту державного устрою Сербії). Очевид-

но, вони й ввели Каразіна в курс політичних планів воєводських сербів й познайомили з депутацією повстанців у складі М.Ненадовича, П.Новачковича-Чардаклії та І.Протича.

Під впливом свого спілкування з сербами Каразін підкреслював в листі від 13 (25) грудня 1804 р. до міністра закордонних справ А.Чарториського необхідність негайного надання допомоги повстанцям. Він навіть сам запропонував свою кандидатуру у якості російського емісара

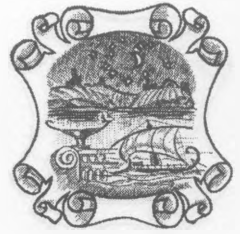
на Балканах, котрий має служити справі відродження сербської держави. Російський уряд не відгукнувся на цю пропозицію.

На цей час практична кар'єра Каразіна як діяча державного апарату була вже закінчена. 27 серпня 1804 року його було звільнено "в відставку" з посади в Міністерстві освіти й залишено навіть поза керівництвом справами здійснення університетського проекту. Біографи досить докладно висвітлюють хитросплетіння придворних інтриг і наклепів, що призвели до втрати Каразіним його впливовості в Петербурзі. Проте, головна причина зростаючої байдужості государя до вчорашнього свого "друга"-дорадника полягала в тому, що Олександр І дедалі більше схилився від початкового "ліберального" до реакційно-феодального політичного курсу. Й такі люди, як Каразін, у наскрізь фальшивому, підступному і здебільшого дріб'язковому за своїми суто користоловними бажаннями у вищому світі, не могли знайти собі застосування.

Але для невгамовного Каразіна усунення від офіційної кар'єри зовсім не означало його втечі від діяльності взагалі, зокрема й громадської. Опинившись фактично у становищі домашнього засланиця, Каразін так і не зміг побороти свої звички й залишитися мовчазним або байдужим до суспільного й державного життя своєї країни. До того ж в глухомані невеличкого маєтку Кручик на Харківщині, де Каразін вимушено перебував після відставки останні майже сорок років свого життя, реалізувався ще один талант цієї щедро обдарованої людини – талант винахідника-вченого в галузі природничих наук.

З молодих років і до кінця життя природознавство становило одне з найбільших захоплень В.Н.Каразіна, його, так би мовити, першу любов. Під керівництвом професорів Горного корпусу (краща у Петербурзі вища школа кінця XVIII ст.) та самостійно Каразін набув таких обширних знань з усіх найважливіших галузей природознавства, що вони були предметом здивування, а іноді й заздощів навіть з боку фахівців. Особливо його увагу привертали фізика, механіка, хімія, агрономія й метеорологія. До занять в цих галузях Каразіна спонукав не тільки дух наукової цікавості, але й любов до рідного краю, України, бажання зробити для них щось практично корисне. Отже, село Кручик стало, як зауважував Д.І.Багалій, "одним з видних просвітницьких центрів всього Харківського краю. Тут були хімічна лабораторія, дослідне поле, особливі зерносховища, метеорологічна станція (перша в Україні), величезна бібліотека, проводилися дослідження живлення ґрунтів, велася господарча статистика" (14).

Діяльний Каразінський розум безупинно продукував цінні ідеї. До неповного переліку його винаходів, відкриттів і піонерських досліджень увійшли: перший в світі паровий катер з двигуном, що працює по типу реактивного водомету, одержання водостійкого цементу, досконалі методи обробки шкіри, перегонки спирту, дешеві й стійкі барвники з відходів, одержання селітри за 2 місяці замість 5-6 років, високоякісне консервування продуктів, винахід та практичне застосування парового опалення за 30 років до його офіційного відкриття в Німеччині, нарешті, заснування першого в Україні наукового товариства під назвою "філо-технічного". Під орудою В.Н.Каразіна товариство функціонувало з 1811 по 1818 рік. Ос-

новна його мета полягала у сприянні розвитку та поширенню нових технологій харчової промисловості, агрономії та скотарства. При цьому Каразин залишався відданим патріотом своєї країни. В “Промові про необхідність в даних обставинах посилити домоводство”, що була виголошена ним у січні 1813 року в Філотехнічному товаристві, Каразин говорив про важливість й нагальну необхідність розвитку саме своєї вітчизняної обробної промисловості й силами фахівців, підготовлених в самій Росії. Вражає раннє чітке усвідомлення Каразиним того аспекту, що сподівання на благодійність іноземного капіталу та плазування перед ним стане пекучою колоніальною болячкою Російської імперії й України, зокрема (15).

Каразин був також одним з перших пропагандистів й впроваджувачів степового лісонасадження в Україні. Йому ж належить пріоритет порушення питання про необхідність організації розгалуженої мережі метеорологічних станцій, які здійснювали б регулярні спостереження, необхідні для задоволення практичних потреб господарства.

Невизнання й замовчування офіційними колами багатогранної наукової й громадської діяльності Каразина засмучували його на останку життя. Але в цілому до похилого віку Каразину були притаманні свіжість почуттів, активний романтизм світопізнання й життєтворчості. Восени 1842 року Каразин вирушив на перекладних у далеку подорож до Криму. Він планує зайнятися в занедбаному садівником-іноземцем Никитському ботанічному саду поліпшенням виноградарства й виноробства. Шлях Василя Назаровича пролягав через Миколаїв, де чиновником для особливих доручень при Головному командувачі Чорноморського флоту служив його син Філадельф. Звідси 23 жовтня Каразин пише теплого, зворушливого листа своїй дружині Олександрі Василівні: “Мила моя! Чи ти сумуєш за мною, як я за тобою?.. Живу я тут не за бажанням (хоча й в сина і в добрих людей), а за необхідністю: ремонтують мою колясочку. Молю Бога твое здоров’я і спокій. Твій вічний друг і любовник Василь Каразин” [16]. Вважаємо, що текст цього особистого документу не потребує коментарів, але додає суттєвий штрих до портрету нашого героя.

...В дорозі з Миколаєва до Никитського ботанічного саду Каразин застудився. Він повернувся до Миколаєва і помер на руках сина 4 листопада 1842 року, маючи 69 літ. Похований в Миколаївському некрополі. На обеліску в склепі Каразина закарбовані деякі факти його видатної біографії:

“Виножник учреждения в России Министерства народного просвещения, основатель Харьковского университета, учредитель и правитель Филотехнического общества ... водворитель цветущей торговли и благосостояния граждан в г. Харькове; естествоиспытатель, подавший первый мысль о возможности сделать из метеорологии науку точную, полезную для людей; почетный член разных ученых обществ, русских и иностранных”.

Довгий час могила В.Н.Каразина, як і весь Миколаївський некрополь, знаходилися у жалюгідному стані. Сьогоднішні спроби міської влади повернути їм належний вигляд вселяють надію на краще.

1. Абрамов Я.В. В.Н.Каразинъ: Его жизнь и общественная деятельность. – СПб., 1891. – С.5.
2. Денисенко А. Злети та падіння Василя Каразина // Київська старовина. – 1993. - №6. – С.80.
3. Лавріненко Ю. Василь Каразин – архітект Відродження. – Мюнхен, 1975. – С. 8, 32-36.

4. Дослідники родоводу Ковалевських визначають її як жінку “виключних душевних якостей, начитану, у всіх відношеннях видатну” - Див.: Лавріненко Ю. Вказ. праця. – С. 33.
5. Лавріненко Ю. Вказ. праця. – С. 40.
6. Див.: Герцен А. (Іскандер). Імператор Александр I и В.Н.Каразин // Полярная звезда (Лондон). – 1862. – Кн. 7. – Вып. 2. – С. 55.
7. Цит. за: Абрамов Я.В. Вказ. праця. – С. 27.
8. Серков А. “Пророк” и “мастер стула”. (Новое о масонстве Пушкина) // Родина. – 1997. – №5. – С.49-50.
9. Абрамов Я.В. Вказ. праця. – С. 40.
10. Цит. за: Лавріненко Ю. Вказ. праця. – С.69.
11. Багалеї Д.И. Опыт истории Харьковского университета. – Т.І (1802 - 1805). – Харьков, 1893 –98. – С.190.
12. Цит. за: Лавріненко Ю. Вказ. праця. – С. 50-51.
13. Див.: Достян И.С. Русская общественная мысль и балканские народы: от Радищева до декабристов. – М., 1980. – С.70.; Fischel A. Der Panslavismus bis zum Weltkrieg. – Stuttgart; Berlin, 1919. – P. 171-173.
14. Чествование памяти В.Н.Каразина в Харьковском университете по случаю 50-летия со дня его кончины // Киевская старина. – 1892. – Т.39. – С.447.
15. Слюсарский А.Г. В.Н.Каразин: его научная и общественная деятельность. – Харьков, 1955 – С.55-59.
16. Цит. за: Денисенко А. Вказ. праця. – С. 91.

В.Гладишев,
кандидат педагогічних наук

С.Шошура,
кандидат філологічних наук

Рецепція творчості та особистості Т.Г.Шевченка в “Голосі з хору” А.Синявського

У кожного народу є духовні святині, звернення до яких дозволяє відчутти себе народом, дає насагу вижити в найтрагічніші моменти історії. Невичерпне джерело живої води – ось що означає життя і творчість Тараса Шевченка для народу України. І це насправді так. Але за останній час, коли ім'ям Шевченка присягаються хто завгодно, вульгаризуючи тим самим українську національну ідею, коли антихудожньо виконані портрети Кобзаря стали посідати місце, яке раніше займали портрети (також низькопробні...) Леніна-Сталіна-Брежнєва, чи не здається, що Шевченка просто поставили першим у ряд “класиків”, яких “вшановують, але не читають”, безмірно віддаляючи тим самим від народу його вічно живе слово? Адже “забуття пошаною” – це самий жахливий для митця спосіб забуття, і позбутись його набагато важче, ніж заслання в казахські степи.